CELE DOUĂ LITERE NEGLIJATE ALE ALFABETULUI ROMÂNESC

Autor: Petru Dimitriu | 29 noiembrie 2022

Element chintesențial al identității românești, limba română modernă utilizează în prezent un alfabet derivat din cel latin, compus din 31 de litere, dintre care 5 sunt litere latine modificate prin adăugarea semnelor diacritice: „ă”, „î”, „â”, „ș”, „ț”. Dintre acestea din urmă, ultimele două – „ș” (s cu virgulă) și „ț” (t cu virgulă) – se regăsesc exclusiv în grafia limbii române. Deși, în aparență, suportul pentru tehnoredactarea computerizată în limba română a existat încă de la începutul răspândirii calculatoarelor personale în România, probabil puțini cititori au remarcat că timp de aproape treizeci de ani, majoritatea covârșitoare a textelor românești redactate computerizat au folosit în mod eronat o literă inexistentă în limba română – litera „ş” (s cu sedilă) în loc de „ș” (s cu virgulă). Motivul principal pentru această inadvertență a fost de-a dreptul ridicol, dacă nu chiar revoltător: sistemele *software* pur și simplu nu au suportat reprezentarea corectă a acestei litere iar timp de mai mulți ani, implementarea corectă a suportului a fost tergiversată de instituțiile de standardizare și de companiile dominante în industria IT.

Spre deosebire de virgulă, sedila este un semn diacritic asemănător cu o seceră îndreptată în jos, cu vârful lamei spre stânga, ce-și unește mânerul cu baza literei pe care o modifică. În limba franceză, ea intră în componența literei „ç” (c cu sedilă), pronunțată „s” (ca în „garçon”), iar litera „ş” (s cu sedilă), aproape identică vizual dar categoric distinctă de „ș”-ul românesc, este folosită în scrierea cu caractere latine a limbilor turcice: turca, turkmena, azera și găgăuza, pentru a reprezenta aceeași consoană ca în limba română. În același timp, litera „ţ” (t cu sedilă), deși menționată în standardele tehnice internaționale cu mult timp înaintea variantei corecte, nu există, de fapt, în alfabetul oficial al niciunei limbi.

Istoria semnului diacritic de sub literele moderne „ș” și „ț” este oarecum neclară. În lucrarea „Despre scrierea limbei rumâne” din 1866, academicianul Titu Maiorescu argumenta că „aflăm numai sedila corespunzătoare scopului, fiindcă sedila nu are alt

înțeles decât acela al înmuierii unui son [și] fiindcă din limba franceză este cunoscută de toată lumea în acest înțeles al său”.[1] Principiile din această lucrare au stat la baza primei ortografii adoptate de Academia Română în 1880. Totuși, publicațiile românești ieșite de sub tipar la cumpăna dintre secolele XIX și XX au folosit atât varianta propusă pe filieră academică – cea cu sedilă -, cât și una complet nouă, ce folosea virgula în loc de sedilă, posibil din considerente tehnice sau estetice. De fapt, aceste diacritice par să fi fost considerate de tipografi drept perfect interșanjabile, reprezentând mai degrabă o chestiune de stil decât de acrivie tipografică.

Astfel, în prima ediție a culegerii de poezii a lui Mihai Eminescu intitulată *Poesii*, tipărită la Editura Socec din București în 1883, se observă că prefața scrisă de Titu Maiorescu întrebuințează caracterele cu sedilă, însă textul poeziilor folosește virgule (chiar dacă într-o formă unită cu baza literei). *Noul abecedar* publicat de Vasile Borgovan în 1896, tot la editura Socec, folosește virgula pentru a exemplifica literele „ș” și „ț”, însă conține felurite subtitluri tehnoredactate cu sedilă. Trecând în perioada comunistă, abecedarul publicat în anul 1959 folosește sedila pentru literele de tipar „ș” și „ț” dar folosește virgula pentru aceleași litere în scrierea caligrafică. În fine, în abecedarul publicat în anul 1986, virgula este folosită peste tot cu consecvență, la fel ca în aproape toate textele publicate în România în acea perioadă. Pe tot parcursul secolului XX, deși a operat modificări asupra scrierii limbii române (în mod notabil trecerea la grafia cu „î” și „sînt” iar mai târziu înapoi la grafia cu „â” și „sunt”), Academia Română nu a făcut nicio precizare în legătură cu forma corectă a literelor „ș” și „ț”. Astfel, prin tradiție tipografică și nu prin consens academic explicit, alfabetul limbii române a dobândit două litere unice în toate alfabetele de sorginte latină: „ș” (s cu virgulă) și „ț” (t cu virgulă).[23]

În anul 1987, Organizația Internațională pentru Standardizare (ISO) publica standardul ISO-8859-2, reprezentând un set de codificări numerice pentru caracterele latine cu diacritice menite a fi utilizate în reprezentarea digitală a textelor scrise în limbile est-europene ce folosesc grafie latină. În domeniul tehnologiei informației, codificarea caracterelor presupune asocierea dintre un caracter sau semn tipografic afișabil sau neafișabil (pe scurt, o „glifă”) și un număr întreg pozitiv care să reprezinte glifa în mod unic în cadrul comunicațiilor digitale. Spre exemplu, în cea mai cunoscută astfel de codificare, numită și Codul ASCII, glifa „A” (A majusculă) are valoarea 65, iar „d” (d minusculă) are valoarea 97. Standardul ISO-8859-2 a fost creat ca o extindere a Codului ASCII, atribuind coduri numerice unice pentru caractere adiționale, printre care și cele patru glife destinate scrierii în limba română „ş”/„Ş”/„ţ”/„Ţ”. Aceste patru caractere au fost, însă, menționate în mod explicit în standard ca fiind „cu sedilă dedesubt”. La insistențele Institutului Român de Standardizare din anii ‘90, versiunea revizuită a standardului internațional, publicată în 1998, a „peticit” problema ridicată introducând în textul standardului mențiunea că, prin convenție mutuală între entitățile care schimbă informații, codul pentru literele românești cu sedilă poate fi considerat ca reprezentând aceleași litere, dar în varianta cu virgulă.[4] Un alt standard adoptat abia în 2001, ISO/IEC

8859-16, a menționat explicit literele românești cu virgulă, însă adopția standardului a fost aspru contestată în comunicațiile interne ale ISO. În dezbaterile premergătoare adopției, autoritățile Țărilor de Jos au argumentat aproape halucinant că extinderea standardului cu aceste litere ar putea periclita securitatea națională[5], iar cele din Statele Unite au recomandat folosirea standardului doar dacă se impune o necesitate de marketing[6].

Confuzia dintre cele două variante tipografice a devenit atroce după ce fonturile livrate de compania Microsoft cu practic universalul – la începutul anilor 2000 – sistem de operare Windows, reprezentau tipografic literele românești definite din punct de vedere al standardului tehnic ca fiind cu sedilă drept „ş” (cu sedilă, practic litera din limba turcă), dar „ț” cu virgulă.[7] Din această cauză, dar și din cauza dominației aproape totale a sistemului de operare Windows pe piața sistemelor de operare pentru calculatoarele personale, timp de aproape trei decenii, această combinație bizară de semne diacritice a afectat aproape toate înscrisurile românești redactate computerizat – de la site-uri web la cărți, documente oficiale și chiar paginile Wikipedia în limba română. Mai grav, reprezentările tipografice digitale pentru codificările corecte ale literelor (cele definite cu virgulă în standardul adoptat în 2001), lipseau cu desăvârșire din aceste fonturi. Astfel, chiar dacă un text ar fi fost redactat folosind literele corecte, afișarea literelor cu virgulă ar fi eșuat pe cele mai multe sisteme, ducând la desenarea pe ecran sau pe suportul de hârtie a unor pătrățele albe sau a altor caractere înlocuitoare și distrugând, practic, textul afișat. Singurul sistem de operare destinat publicului larg care a suportat în mod nativ caracterele românești cu virgulă încă de la definirea standardului a fost MacOS, dezvoltat de compania Apple – practic inexistent în România pe atunci.[8] În fața acestei probleme, singurul compromis acceptabil a fost folosirea în continuare a caracterelor amestecate tipografic și total greșite din punct de vedere tehnic.

În 2003, Academia Română, prin Institutul de Lingvistică, a precizat pentru prima dată că în limba română *„literele ș, Ș, ț, Ț trebuie scrise amândouă cu același semn diacritic dedesubt și anume cu un semn asemănător virgulei (situat la o mică distanță sub literele corespunzătoare s, S, t, T), și nu cu sedilă”*.[9] Ca o ironie, până și documentul redactat de Institut în care aceste clarificări sunt enunțate prezintă tocmai defectul tipografic ce s-a vrut a fi combătut.

Cu toate că dilema diacriticelor corecte fusese rezolvată de mai multe ori atât în mediul tehnic, cât și academic și chiar diplomatic, compania Microsoft a adăugat suportul pentru afișarea corectă a literelor cu virgulă abia în 2007, atunci când codificarea corectă a devenit, în premieră, și cea implicită în sistemul de operare Windows, odată cu lansarea versiunii Windows Vista. Deși acest moment a fost o reușită (umilitor de tardivă totuși) pentru cauza grafiei corecte a limbii române, promovată acerb de programatorii români în mediul online, răstimpul până la generalizarea suportului pentru noile caractere pe calculatoarele care nu aveau încă fonturile actualizate a însemnat

nenumărate frustrări pentru utilizatorii care, citind texte redactate pe calculatoare având suportul instalat, vedeau pe propriile calculatoare texte compromise vizual din cauza incompatibilității tehnice. Tocmai de aceea, comunitatea Wikipediei în limba română și-a planificat cu atenție efortul de a tranziționa la caracterele corecte, efectuând corectarea în masă a tuturor articolelor din baza de date abia în anul 2011.[10]

Astăzi, în 2022, când acest capitol din istoria grafiei limbii române și-a atins deja deznodământul, tehnoredactarea folosind literele românești corecte este dominantă, mulțumită adopției consecvente a standardelor de codificare în aplicațiile *software*. Deși ar putea părea un detaliu minor, ușor de trecut cu vederea, cele două litere unic-românești pot fi considerate și ele parte a identității naționale, iar folosirea consecventă a lor (ca și scrierea îngrijită în general) este un semn al conștiinciozității, al respectului față de cultură și al participării la ea. Parafrazând zicala „Caietul este oglinda elevului”, cu atât mai mult în mediul digital, unde nici măcar nu se poate vorbi despre caligrafie, iar corectarea greșelilor este trivială, redactarea îngrijită este o proiecție a respectului minimal implicit față de sine și față de ceilalți membri ai comunității.

NOTE

1. Maiorescu, T., „Despre scrierea limbei rumâne”, Editura Junimea, Iași, 1866 (disponibilă online integral pe Google Books), p. 80. ↑
2. Gliga, Lavinia, „Diacritice: căciuliță, coif, virguliță”, Revista DoR #1, 2011, disponbil la https://www.dor.ro/diacritice/. ↑
3. Secară, Cristian, „ș-uri și ț-uri”, disponibil la https://www.secarica.ro/index.php/ro/rou/s-uri-si-t-uri. ↑
4. *Ibid.* ↑
5. Comunicarea ISO/IEC JTC1/SC2/WG3 N441 din 1998-04-15 – https://www.open-std.org/jtc1/sc2/wg3/docs/n441.pdf. ↑
6. Comunicarea ISO/IEC JTC1/SC2/WG3 N482 din 1999-07-15 – https://www.open-std.org/jtc1/sc2/wg3/docs/n482.pdf. ↑
7. Secară, Cristian, *op. cit.* ↑
8. *Ibid.* ↑
9. Corespondență a Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”, din data de 7 octombrie 2003, disponibilă la https://www.secarica.ro/std/InstitLingvTastatura-20031008.pdf. ↑
10. Articol intern „Corectarea diacriticelor”, Wikipedia în limba română, disponibil la https://ro.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Corectarea_diacriticelor. ↑

Imagine: Unsplash